

ШАНДОВА

Наталія Вікторівна
nat0906@i.ua

УДК 65.01

кандидат економічних наук,
Херсонський національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL BASES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Стаття присвячена визначенню змісту та сутності поняття стійкий розвиток підприємства. За узагальненням представлених підходів до розуміння стійкості систем сформульовано поняття "стійкий розвиток підприємства".

Статья посвящена определению содержания и сущности понятия устойчивое развитие предприятия. На основе обобщения представленных подходов к пониманию устойчивости систем сформулировано понятие "устойчивое развитие предприятия".

The article is devoted to determination of the contents and essence of the concept of sustainable development of the enterprise. On the basis of generalization of the presented approaches to understanding sustainability formulated the concept of "sustainable development of enterprise".

Ключові слова: стійкість, розвиток, система, підприємство

Ключевые слова: устойчивость, развитие, система, предприятие

Keywords: stability, development, system, enterprise

ВСТУП

Розвиток економіки відбувається нерівномірно, містить періоди зростання й спаду, періоди кількісних і якісних змін, позитивних і негативних тенденцій економічних процесів, які послідовно відбиваються на всіх учасниках ринкових відносин, та безпосередньо впливають на їхню діяльність. Саме ця нерівномірність розвитку економіки спонукає підприємства шукати індивідуальні шляхи забезпечення економічної стійкості, адаптації, самовдосконалення, що в свою чергу стане поштовхом до подальшого власного стійкого розвитку. Цій проблемі присвячено чимало публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців [1-18], однак сьогодні вчені не прийшли до єдиної думки про поняття стійкого розвитку, сучасною наукою дотепер не вироблено загальноприйнятого визначення цієї

категорії, не визначено специфіку стійкості підприємств. Це потребує додаткового дослідження теоретичних основ стійкості.

МЕТОЮ РОБОТИ є дослідження сутнісних характеристик поняття "стійкий розвиток підприємств".

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час проведення дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Про складність поняття "стійкість" свідчить велика кількість визначень, що стосуються соціально-економічних систем взагалі. Деякі з них наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення стійкості соціально-економічних систем

1	2
Визначення	Автор
1. Стійкість як критерій. Критерії стійкості: безпека, стабільність, надійність, цілісність і міцність системи	
Стійкість і стабільність національної економіки визначається міцністю і надійністю усіх елементів економічної системи, захистом усіх форм власності, стримуванням дестабілізуючих чинників	Г.О.Пухтаєвич [1, с.38]
Стійкість господарської системи в загальному значенні являє собою властивість даної системи зберігати свою цілісність і стабільність щодо заданого вектора розвитку в довгостроковій перспективі в умовах мінливого зовнішнього середовища	Т.М.Конопляник [2, с.18]
Стійкість – найважливіша характеристика економіки як єдиної системи. Стійкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних і горизонтальних зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні "навантаження".	О.Є. Користін [3, с.88]

1	2
2. Стійкість як властивість системи	
Стійкість – це така властивість системи, що є результатом інформаційних процесів щодо контролю матеріальних та енергетичних потоків у системі з метою протидії наростанню ентропії шляхом забезпечення оптимального балансу порядку та хаосу.	В.А.Даниленко [4, с.258]
Стійкість характеризує процес спрямованої зміни, в якому кожний наступний рівень або вищий ніж попередній (стійке зростання), або нижчий ніж попередній (стійке зниження), та містить у собі питання про співвідношення й взаємозв'язок тенденцій прогресивного, регресивного й однорівневого розвитку; питання про зміну напрямків і форм розвитку.	Нельсон Р., Уінтер С. [5, с. 152-155]
Економічна стійкість розглядається як постійне, міцне положення системи, забезпечене діючими механізмами саморегуляції й саморозвитку	Т.Г.Краснова [6, с.16]
Стійкість системи – здатність залишатися відносно незмінною протягом певного періоду часу всупереч внутрішнім і зовнішнім збурюванням	Н.Ф.Реймерс [7, с.85]
Стійкість – це інтегрована властивість системи зберігати динамічну рівновагу при зміні в припустимих межах параметрів зовнішнього й внутрішнього середовища	Н.В.Чайковська [8, с.33-35]
Стійкість - це стан динамічної рівноваги економічної системи	В.М.Ячменьова [9, с.138]
3. Стійкість як здатність системи	
Стійкість соціально-економічної системи – здатність ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безупинно нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, непоновлюваних ресурсів	Б.К.Есекина, Ш.Сапаргали [10]
Стійкість є результатом взаємозв'язку і взаємодії операцій системи, ціль яких – генерація факторів рівноваги та створення фундаменту для подальшого розвитку	О.М.Тищенко [11, с. 407–415]
Стійкість – це здатність системи функціонувати в станах, близьких до рівноважного, в умовах постійних зовнішніх і внутрішніх впливів.	Л.Л.Терехов [12, с.82]
Стійкість підприємства – це його здатність забезпечити динамічну постійність елементів внутрішнього середовища за рахунок структурної і функціональної перебудови його елементів, а також зміни характеру і способів взаємодії з зовнішнім середовищем.	Сухорукова Т.В. [13, с.48-52]
Стійкість системи – здатність динамічної системи зберігати рух по наміченій траєкторії (підтримувати намічений режим функціонування), незважаючи на збурювання, що впливають на неї	Л.І.Лопатников [14, с.178]
Стійкість господарської системи визначається її здатністю переборювати кризові явища в реальній економіці	С.А.Тимофеєнко [15]

Аналіз наявних трактувань стійкості дозволяє згрупувати їх за наступними ознаками:

1. Стійкість як критерій. Узагальненими критеріями стійкості є безпека, стабільність, надійність, цілісність і міцність системи. Разом з тим, це не що інше, як атрибути, тобто необхідні, істотні характеристики об'єкта дослідження.

2. Стійкість як властивість. Властивість виражає те, що обумовлює її відмінність або спорідненість. Соціально-економічна система є самоорганізуючою, системою, тому джерело перетворень системи або її функцій, як підкреслюють автори [16, с.112], "лежить в самій системі". Тобто, система організована таким чином, щоб забезпечити власне виживання, стабільність і одночасно розвиток, еволюцію, наближення до цілі. Ця подвійність становить одне з основних протиріч у системі, яке вирішується через її розвиток. Отже, у процесі розвитку й функціонування системи параметри системи не можуть залишатися незмінними – вони постійно змінюються. Також соціально-економічна система є відкритою системою, підданою впливу безлічі різноспрямованих сил, тому

динамічна рівновага виступає одним з моментів стану системи.

3. Стійкість системи як здатність. Здатності це індивідуальні особливості, що є умовами успішного здійснення певної діяльності, вони не зводяться до знань, умінь, навичок, а виявляються у швидкості, гнучкості, опануванні способами і прийомами діяльності. Отже, стійкість системи це здатність системи швидко й гнучко реагувати на зміни середовища, стабільно функціонувати, розвиватися, зберігати рух по наміченій траєкторії, із саморозвитком. На наш погляд, це найбільш близька вдала точка зору. Як справедливо підкреслив В.Сенчагов [17, с.212], "будь-яка система, що розвивається, періодично здійснює перехід від одного стійкого стану до іншого, змінюючи свій статус".

Автори першої і другої групи трактувань поняття "стійкість" акцентують увагу на властивостях системи. Які визначають необхідні умови – характеристики системи, відсутність яких не відповідає стійкості системи.

Автори третьої групи трактувань визначають стійкість як здатності системи реагувати, діяти у

відповідь на будь-які зміни середовища, та формують перехід системи в інший стійкий стан, без чого не можливо підтримувати власне стійкість. Ця група трактувань характеризує достатні умови, що забезпечують стійкість системи. Отже, визначальна характеристика, що забезпечує стійкість системи – це здатність швидко, гнучко реагувати на зміни середовища, зберігаючи динамічну рівновагу в процесі функціонування.

Сутність поняття "стійкість" можна розуміти, як характеристику стану рівноваги (економіки, об'єкта та системи), що відображає здатність зберігати певні властивості, функціональне призначення незмінним, незважаючи на можливі ризики, вплив зовнішніх факторів та внутрішні трансформації. Збереження стійкості є першочерговим завданням для всіх систем. Стійкість характеризує можливість системи захистити внутрішню структуру від внутрішніх несприятливих факторів, а також можливість системи забезпечити взаємодію з зовнішнім середовищем, тобто існує внутрішня і зовнішня стійкість системи. Тому необхідно досліджувати не тільки впливи оточуючого середовища. Необхідно також вивчати проблеми стійкості при змінах самої системи – ці зміни, навіть дуже малі, можуть привести до різких якісних змін в подальшій поведінці системи.

Стійкість є однією з найважливіших передумов здійснення висхідної траєкторії розвитку системи. Якби радикальні зрушення не відбувалися в останній, якості стійкості не дає системі вийти за допустимі межі коливань навколо траєкторії розвитку, що, відповідно, дозволяє уникнути великих втрат і непередбачених впливів. При цьому по мірі досягнення системою більш високого рівня розвитку ці межі розширюються, роблячи систему більш маневреною і гнучкою [18, с.28-32].

Стійкість соціально-економічних систем, в загальному вигляді, може розглядатися як незмінність їх властивостей і пов'язаних з цими властивостями параметрів, забезпечення їх здатності виконувати свої функції, незважаючи на безперервну зміну зовнішнього і внутрішнього середовища (в тому числі і під впливом різноманітних негативних факторів).

Через те, що стійкість розвитку є фундаментальною властивістю систем, що відрізняє їх від випадкового набору елементів, дослідження стійкого розвитку складних соціально-економічних систем, якими є підприємства - одне із головних напрямків сучасної економічної науки.

Розвиток соціально-економічних систем, представляє сукупну зміну у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій. За законами діалектики кількісні зміни на певних етапах розвитку приводять до якісних змін, які визначені, насамперед, характером протиріч між існуючою системою й зовнішнім середовищем. Якісні

особливості системи визначаються її структурою, кількісні фактори можна виразити через стан. Відповідно, якісний стрибок означає перехід від однієї структури до іншої; повільні, якісні зміни відбуваються усередині однієї структури. Структурні зміни, які будучи результатом внутрішніх протиріч також можуть приводити до якісних змін. Тобто, кількісні й структурні зміни можуть стати причиною якісних зрушень у системі, які стимулюють її розвиток.

Поняття стійкості розвитку економіки, набуло значення після розробки Нової стратегії розвитку цивілізації, яка виходить не із пріоритетів сьогодення, а робить спробу поставити нинішнє й майбутні покоління на один щабель, дорівняти їх по можливостях задоволення життєвих потреб [19, с.1-7]. Термін "стійкий (сталій) розвиток" у даному трактуванні означає "...таку модель руху вперед, при якій досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління зі збереженням таких же можливостей для майбутніх поколінь". Стійкість розвитку економіки, таким чином, укладається в тому, що вона в процесі свого розвитку не переходить у режими, які ведуть до необоротних соціально-економічних наслідків. Забезпечити такий розвиток можливо тільки за умови відповідного розвитку промислового комплексу.

З погляду розвитку теорії економічної стійкості, головне в запропонованій концепції сталого розвитку — це те, що, стійкий розвиток (терміни "стійкість" і "розвиток", використані спільно, а не в протиставленні один одному) здобуває виражений стратегічний характер як необхідна умова довготермінового розвитку економічних систем.

Спираючись на приведені вище визначення можна зробити висновок, що стійкий (сталій) розвиток соціально-економічних систем будується на цільовій спрямованості збереження й розвитку потреб і можливостей необхідних для існування, обмеженнями цієї цільової функції виступає баланс інтересів суспільства у рівні експлуатації ресурсів, напрямах технологічного розвитку, спрямуванні інвестицій, організаційних змін (рис. 1).

Таким чином, стійкий (сталій) характеризує межі "мірної визначеності", межі припустимої зміни основних властивостей системи. Стійкий (сталій) розвиток є гармонія протилежностей: стійкості й змінності, збереження й відновлення, єдності й різноманітності. На нашу думку, стійкий розвиток є, по суті, процесом змін, у якому експлуатація ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технологічного розвитку в гармонії із соціальним благополуччям і екологічною рівновагою підвищують цінність поточного й майбутнього потенціалу.

Рис. 1. Принципи стійкого (сталого) розвитку соціально-економічних систем

Розуміння підприємства як частини економіки, сфери виробничо-економічної діяльності дозволяє визначити поняття "стійкий розвиток підприємства" як розвиток за означеною траєкторією досягнення заданих орієнтирів в економічних, екологічних й соціальних аспектах діяльності, результатом якого є зростання цінності потенціалу та зміна власного конкурентного статусу. Конкурентний статус оцінює ресурсну забезпеченість і підготовку підприємства до реалізації стратегічних цілей і задач, ступінь освоєння власних потенційних можливостей, характеризує умови для створення і підтримки конкурентних переваг.

Таким чином, стійкість розвитку підприємства передбачає:

- наявність заданих орієнтирів розвитку. У рамках прийнятої концепції, генеральним орієнтиром стійкого розвитку підприємства є максимальне задоволення вимог споживачів при тривалому збереженні такої можливості;
- позначення траєкторії досягнення заданих орієнтирів. Розвиток, як процес досягнення

визначених цілей, може здійснюватися з різною швидкістю на окремих його етапах;

- можливість коригування зміни напрямків розвитку (відхилень від визначеної траєкторії), які виникають за взаємодії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища;
- збереження стійкості розвитку підприємства в цілому при наявності змін інтенсивності та/або напрямків розвитку окремих його складових (інфраструктурної, виробничої і природо-ресурсної);
- наявність системи оцінок, що дозволяють оцінити рівень розвитку і ступінь його стійкості.

ВИСНОВКИ

В контексті проведеного дослідження трактувань визначено, що стійкий (сталий) розвиток – це напрямок руху соціально-економічної системи, який супроводжується якісними змінами, що забезпечують динамічне зростання, зберігаючи рівновагу і збалансованість рівноцінних за значущістю соціальної, економічної та екологічної компоненти. Спрямованість руху встановлено на використання і відновлення природного середовища, досягнення

відповідної якості життя людини та протидію негативному впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Розуміння підприємства як частини економіки, сфери виробничо-економічної діяльності дозволяє визначити поняття "стійкий розвиток підприємства" як розвиток за означеною траєкторією досягнення заданих орієнтирів в економічних, екологічних й соціальних аспектах діяльності, результатом якого є зростання цінності потенціалу та зміна власного конкурентного статусу.

Література

1. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 148 с.
2. Конопляник Т.М. Управление устойчивостью хозяйственных систем: теория и методология [Текст]: автореф. дис. ... д.э.н.: 08.00.05 / Т.М. Конопляник. — СПб., 2007. — 37 с.
3. Користін О.Є. Методологічні та організаційні засади забезпечення економічної безпеки України / Користін О.Є. // Право і суспільство. -2010. - №4/10. - С. 88-93.
4. Даниленко В.А. Синергетичний підхід в дослідженні стійкості економічних систем / В.А. Даниленко // Теоретичні та прикладні питання економіки. зб. наук. праць. — 2009.— Вип. 20. — С. 257 — 265.
5. Нельсон Р., Уінтер С. Эволюционная теория экономических изменений/Пер. с англ.- М.: Дело, 2002.-с. 152-155.
6. Краснова Т.Г. Экономическая устойчивость региона: проблемы теории и практики [Текст]: автореф. дис. ... д.э.н.: 08.00.05 / Т.Г. Краснова. — Иркутск, 2001. — 38 с.
7. Реймерс Н.Ф. Природопользование [Текст]: словарь-справочник /Н.Ф. Реймерс. — М.: Мысль, 1990.— 475с.
8. Чайковская Н.В. Проблемы экономической устойчивости хозяйственной системы региона [Текст] / Н.В. Чайковская // Региональная экономика: теория и практика. — 2005. — № 6. — С. 33-35.
9. Ячменьова В.М. Идентификация стійкості діяльності промислових підприємств : моногр. / В.М.Ячменьова. — Сімферополь: ДОЛЯ, 2007. — 384 с.
10. Есекина Б.К. К вопросу об оценке устойчивости социально-экономических систем [Электронный ресурс] / Б.К.Есекина, Ш.Сапаргали. — Режим доступа: <http://pozdneyakov.tut.su/Seminar/a0102/a020.htm>
11. Тищенко О.М. Моделювання оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємств / О.М. Тищенко, Л.О. Норік // Вісник Харківського національного економічного університету. — 2009. — № 11. — С. 407–415.
12. Терехов Л.Л. Кибернетика для экономистов [Текст] /Л.Л. Терехов. — М.: Финансы и статистика, 1983. — 191с.
13. Сухорукова Т.В. Экономическая устойчивость предприятия / Т.В. Сухорукова // Экономика Украины. — 2001. — № 5. — С. 48-52.
14. Лопатников П.И. Экономико-математический словарь [Текст] / П.И. Лопатников.— М.: Знание, 1990.— 256 с.
15. Тимофеенко С.А. Забезпечення економічної стійкості національного господарства.- Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/economy/mechanism-of-regulation-of-the-economy/1899-timofenko-ca>.
16. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода [Текст] / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин.— М.: Наука, 1973. — 270 с.
17. Сенчагов В. Конкурентоспособность, открытость и безопасность экономики [Текст] / В. Сенчагов // Федерализм. — 2002. — № 2. — С. 212.
18. Шалмуев А.А. Теоретико-методологические основы устойчивого развития региона // Инновации. — СПб., 2006. — № 3. — С. 28-32.
19. Итоги конференции ООН по окружающей среде и развитию [Рио-де-Жанейро, 3 - 14 июня 1992 г.] // Мир науки. - 1992. - Т.36, N 4. - С.1-7.